

1. *Laidi Z.* Le grande perturbation. – Paris, 2004. – P. 271. 2. *Levy M.A. Young O. Zuern M.* The Study of International Regimes/ M.A. Levy O. Young M. Zuern // European Journal of International Relations. – 1995. – № 3.– P. 267–330. 3. *Ikenberry J.* After Victory: Institutions, Strategies, Restraint, and the Rethinking of Order after Major Wars. –N.Y., 2001. – P. 3–4. 4. *Keohane R. Nye J.* Power and Interdependence in the Information Age / R. Keohane J. Nye // Foreign Affairs. – 1998. – № 77. – P. 81–75. 5. *Mandelbaum M.* The Case for Goliath: How America Acts as the World Government in the XXI Century. – N.Y., 2002. – P. 7. 6. *Krasner S.* Abiding Sovereignty // International Political Science Review. – 2001. – Vol. 22. – № 3. – P. 229–251. 7. *Dervis K., Ozer C.* Better Globalization Legitimacy, Governance and Reform. – Washington :Washington Center for Global Development, 2005. – P. 39–46. 8. *Falk R.* On Humane Governance: Toward a New Global Politics. – Cambridge, 1995. – P. 13–15. 9. *Keohane R.* International Institutions and State Power. Essays in International Relations Theory. – Co: Boulder Westview, 1989. – P. 10. 10. *Barnett M. Finnemore M. Barnett M. Finnemore M.* Rules for the Word. International Organization in Global Politics. – Ithaca, 2004. – P. 221–222. 11. Etats-Unis. Les propositions americaines pour une reforme de IrONU // www.aidh.org/mill/propos-bush.htm. 12. *Aita J.* La reforme de Lr Onu traine, declare le representat des Etats-Unis // Programmes d information international de Department dr Etats-Unis, 2005-novembre 23 // <http://usinfo.state.gov/fr/Archive/2005/nov/23-422115.html>. 13. *U.S. Priorities* for Stronger, More Effective United Nations. Washington: Washington D.C./U.S. Department of State, 2005. – 20 June. – P. 1. 14. Committee on Foreign Affairs. House of Representance. Serial. – № 110–150. – Washington, 2007. – July 31. – P.13– 203. 15. *Novosseloff A. / A. Novosseloff* LONU arpis la crise irakienne // www.ifri.org/files/politique_etranger/PE_3_4_2003_Novosseloff.pdf.

І. Ю. ВІЛЬЧИНСЬКА

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВІВ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЯК ФОРМИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ

Аналізуються особливості політичної участі як форми залучення до суспільно-політичного життя суспільства. Політичну участь розглядається у межах змістовних, процесійних, диспозиційних, раціонального вибору, когнітивних теорій мотивації. Форми політичної участі поділено на інструментальні та ціннісно-орієнтовані. Доведено, що у демократичному суспільстві встановлюється відносна рівновага між ціннісно-орієнтованими та інструментальними політичними мотивами.

In the article are analysed the features of political participation as forms of bringing in to social and political life of society. Political participation can be examined within the limits of rich in content, dispositions, rational choice, cognitivnuh theories of motivation. The forms of political participation can be divided into instrumental and valued-oriented. An author marks that in democratic society a relative equilibrium is set between the valued-oriented and instrumental political reasons.

© **ВІЛЬЧИНСЬКА Ірина Юрївна** – кандидат політичних наук, доцент Київського національного університету культури і мистецтв

Сучасний стан розвитку політичної науки потребує більш чіткого понятійного апарату, розробленого в соціально-політичній і особистісно-психологічній парадигмі. Нині особливо затребуваною і неоднозначною, на нашу думку, є понятійна база, яка стосується мотиваційно-поведінкової складової політичної діяльності, що й актуалізує тему нашого дослідження.

Аналіз наукових джерел з даної проблематики свідчить, що найбільш ґрунтовні праці належать ученим західних країн (В. Зігерт, Г. Тосі, А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. МакКлеланд, С. Верба, В. Врум, Д. Макгрегор та інші). Водночас вартують уваги праці українських дослідників, які проєктуються на тематику нашого дослідження, зокрема А. Паніної, Н. Ротар, В. Фісенка, С. Головахи, І. Бекешкіної, Н. Дембіцької, І. Алексєнко та ін.

Кожна людина має свої інтереси та потреби, цінності, у задоволенні яких і полягає зміст людського існування. Так, громадяни беруть участь у політиці задля реалізації певних цілей, однак інколи можна констатувати процес згасання активності суб'єктів політичної діяльності. Тому в дослідженні особливостей індивідуальних та колективних мотивацій у політичній сфері метою і завданнями можна визначити: 1) проаналізувати зміст поняття «мотивація»; 2) розглянути основні механізми мотивації, зокрема основні мотиви політичної участі як форми залучення до суспільно-політичного життя.

Проблематика мотивацій є актуальним питанням, оскільки специфіка політичної психології у вивченні людини полягає в тому, що людина виступає в ній як об'єкт взаємодії психічних якостей і різних рольових проявів у системі суспільно-політичних відносин та форм діяльності. Психологічні компоненти політичного життя суспільства формуються та виявляються на рівні політичної свідомості й культури та реалізуються у різних формах політичної участі. Участь у політичному процесі є для громадянина, по-перше, правом реалізувати свої можливості, по-друге, можливістю виконати морально-політичні обов'язки, по-третє, виражається у зацікавленості (морально-політичній або матеріальній).

Досягнення мети широкої політичної участі людей насамперед залежить від мотивів, якими керується особистість у своїй політичній діяльності, позаяк сама мотивація, з точки зору суспільних інтересів може виявлятися настільки негативною, що не тільки не сприятиме зміцненню демократії у суспільстві, а й гальмуватиме всебічний розвиток особистості. Тому питання про політичну участь або неучасть є не тільки актуальним, а й вельми складним. Крім того, політична участь може набути конфліктного спрямування за умови відсутності раціонального сприйняття влади і владних відносин та проявлятися у відмові залучення до конфлікту суб'єктів від конструктивного співробітництва з існуючими владними структурами¹. Мотиви протестних форм політичної поведінки, характерні для такого вектора участі: боротьба із соціальною нерівністю; прагнення досягти певного рівня соціального благополуччя і добробуту; відчуття расових, етнічних чи релігійних тисків тощо.

Конфліктний стиль політичної участі зазвичай пов'язують з таким явищем, як патерналізм. Патерналізм – це досить складне і поширене явище, дослідження якого вимагає інших обсягів викладу, тому, докладно не зупиняючись на його визначенні, все ж таки зауважимо, що політична позиція громадянина за умов патерналістської політичної культури характеризується соціальною безвідповідальністю, ірраціональною і непослідовною політичною поведінкою, політичною апатією.

Вибір співробітництва як форми політичної участі багато в чому залежить від традиційного соціокультурного контексту суспільства: ефективності певної системи державного управління і місцевого самоврядування; рівня конструктивності у взаємодії влади та громадян; характеру і структури політичних партій, суспільних рухів та груп інтересів, які визначають мотиваційне та ідеологічне підґрунтя тих соціальних дій, які знаходять своє інституційне вираження у різних видах політичного співробітництва.

Проблема мотивації політичної участі тісно пов'язана з психологією, тому що питання про мотиви політичної діяльності часто зводиться до особистих психологічних якостей учасників політичного життя. Детермінантам політичного процесу завдяки психологічним механізмам властиво перетворюватися на особисто усвідомлені та вмотивовані. Психологічне відображення політичної дійсності у свідомості людини безпосередньо фіксується у вигляді ціннісних суджень, переживань та вірувань, вольових настанов, інтересів суб'єкта, які, власне, і стають характерними показниками стану політичної свідомості, відношення суб'єкта до політичних процесів, владних відносин, а також мотивів, ціннісних орієнтацій, установок та інших компонентів політичного життя. Тому для більш адекватної картини питання про мотивацію політичної діяльності потрібно порушувати у широкому соціальному контексті. І тут на допомогу політології приходять психологія і соціологія. До найпримітивніших концепцій мотивації належить політика «батого і пряника», а також намагання використовувати в управлінні психологічні методи. Та дослідження проблем мотивації політичної участі, як і намагання впливати на її мотивацію тільки з психологічного аспекту, не відповідає на основне запитання: що ж спрямовує людину до діяльності, зокрема політичної? Тому дослідження поведінки особистості у зв'язку з активністю дає більш конкретну картину в загальних трактуваннях мотивації діяльності.

Російський дослідник Г. Г. Дилігенський поряд з поняттям політичної участі використовує поняття «залучення до суспільно-політичного життя»². Форми залучення розташовані ним у континуумі «активна участь – повне відчуження». Активна участь – це спрямованість особистості на самореалізацію у сфері управління суспільством тощо. Їй протистоїть повна некомпетентність і пасивність щодо суспільно-політичного життя.

Політична участь характеризує діяльність індивідів і груп, пов'язану із будь-яким впливом на політичний процес, на формулювання або прийняття певних політичних рішень. Американський політолог Дж. Нагель запропонував таке визначення політичної участі, яке прийнято вважати класичним: «...Дії, через які рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності»³. Утім деякі дослідники пов'язують політичну участь із законністю і майновим статусом громадян. Зокрема, С. Верба і Н. Най зазначають, що політична участь є переважно діяльністю більш багатих і освічених громадян і характеризується законними діями, спрямованими насамперед на відбір урядового персоналу⁴. Дослідники погоджуються в одному: політична участь дає змогу характеризувати канали і механізми впливу громадян на політичну систему, форми опосередкованого контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю уряду та реалізацією певних політичних програм.

За ступенем інтенсивності політична участь може бути систематичною або епізодичною, за мотивацією – автономною (свідомо вибрані форми поведінки) або мобілізованою (заснованою на зовнішніх імпульсах, позаособистісних стиму-

лах), щодо існуючого громадського порядку – конвенційною (легальною) і неконвенційною (нелегальною, протизаконною). Отже, залучення особистості до політики розглядається як спрямованість суб'єкта на осях «індивід – громадянське суспільство», «індивід – влада», «індивід – держава» у бік складових політичної системи. Зворотний аспект залучення – поглиблення автономізації, ізоляція від політичних питань. Політична участь є лише одним із проявів соціальної активності особистості й не займає, як правило, домінуючого становища серед інших форм поведінки.

Основними формами політичної участі є: голосування на виборах; контакти з політиками на різних управлінських рівнях; демонстрації, мітинги; участь у політичних дискусіях або інших формах вираження власної думки; грошові внески та їх збирання; підписання петицій; членство у громадських організаціях; участь у акціях громадської непокори тощо.

Отже, «політична участь» – це форма залучення особистості до політики. Г. Г. Дилігенський виділяє дві форми залучення до політичного життя: інструментальну – характерна для суспільств, у яких монополія на політичну діяльність належить політичній владі, а мотивами політичної участі окремих індивідів є професійна стабільність, гарантування певного соціального статусу, належні доходи і умови праці, приналежність до політичної еліти тощо. Інструментальна мотивація відіграє в ієрархії мотивів залучення до політики провідну роль; ціннісно-орієнтовану – характерна для країн із розвинутим громадянським суспільством. Провідними мотивами при цьому є ті цінності, «які виробляються різними соціальними групами у процесі усвідомлення своїх інтересів та переваг»⁵.

Співзвучною є позиція української дослідниці Н. Дембіцької, яка розуміє політичну участь як одну з форм соціалізації і конкретизує її також як форму залучення до сфери політичних відносин. Дослідниця також виокремлює дві форми залучення: інструментальну як спосіб соціального самоствердження особистості й ціннісно-орієнтовану.

Суттєво впливають на політичну участь диспозиції-установки, які є суб'єктивними орієнтаціями людини на моделі поведінки, ціннісні уявлення, соціальні зв'язки, які сформувалися в суспільстві, а також на конкретні політичні групи, організації, політичних лідерів. Диспозиції-установки – це інтеріоризовані, тобто засвоєні, перенесені всередину особистості норми, цінності, відносини зовнішнього соціального і політичного світу, які регулюють поведінку зсередини. Культуру участі в політичному житті утворюють також такі компоненти, як загальноприйняті настанови щодо громадянського обов'язку та громадянської довіри, ефективності і лояльності. Суспільство, соціальний простір структуровано за різними напрямками. Як відомо, критерії ранжування статусних позицій (індивідуальних та групових) різні. Часто вони суб'єктивні. Підбір критеріїв, дійсно, відбувається за системою цінностей, які превалюють у даному суспільстві. Однак за будь-якого ранжування (структурування, стратифікації) йдеться також про розподіл цінностей за відповідними ідентифікаційними особливостями і ролями – гендерними, генераційними, етнічними тощо.

Відтак формування орієнтації громадянина на участь у політичному житті визначається багатьма об'єктивними чинниками, серед яких провідну роль відіграє соціальний статус індивіда, гендерні, генераційні та регіональні особливості.

Засновник теорії потреб Д. МакКлеланд виокремлює три провідні мотиви політичної діяльності особистості: мотив влади та контролю; мотив досягнення; мотив афіліації.

Влада – це певна цінність, володіти якою прагнуть майже всі люди. Потреба влади виражається як бажання впливати на інших людей. В схемах ієрархічної структури А. Маслоу потреба влади знаходиться між потребами поваги та самоповаги. Люди, які мають здатність до керівництва, потребують влади, оскільки остання забезпечує можливості для її прояву, реалізації. Причини такого прагнення різні: занижена самооцінка, страх опинитися під чийсь домінуванням, наявність агресивних чи деструктивних рис особистості тощо⁶. З цього приводу висловлювалися різні судження. Так, М. Лассуеллом була висунута теорія, яка частково пояснювала притаманні частині людей прагнення до політичного лідерства. Суть її полягає в тому, що прагнення людини до влади є відображенням низької самооцінки, за допомогою влади така особистість прагне її компенсувати, підвищити свій престиж і перебороти почуття власної неповноцінності. Ця точка зору, хоча й досить розповсюджена, однак не одержала загального визнання. Позаяк висловлювалася й інша думка: низька самооцінка гальмує залучення особистості до політичного процесу, знижує її можливості в розгортанні активної політичної діяльності.

Прагнення контролю над людьми та ситуацією є своєрідною модифікацією мотиву влади. Це базова людська потреба у контролі над зовнішніми силами та подіями. За дослідженнями С. Реншона, незадоволення потреби у контролі, об'єктом якого можуть бути політичні події, інститути, власна поведінка в політичній системі, може посилювати тривогу, а довготривала участь у політиці без задоволення даної потреби, може фруструвати особистість і призводити до відчуження від політики, екстремізму і насильства⁷.

Мотив досягнення проявляється у турботі про політичну майстерність, організацію фізичного і соціального простору, у встановленні високих стандартів праці, у прагненні досягати поставленої мети з максимальним ефектом. Н. Фізер та Дж. Аткинсон виділяють два мотиви, пов'язані з потребою у досягненнях – мотив досягнення успіху та мотив уникнення невдачі: переважаання одного з мотивів зумовлює диференціацію політичної поведінки людини, відстороненої від політики, і поведінки політичного лідера⁸.

В основі мотиву афіліації лежить потреба особистості у приналежності до групи і отриманні схвалення, яка проявляється у турботі суб'єкта про добрі стосунки з іншими. На рівні спільноти потреба в афіліації виявляється як груповий дух. Саме потребу в афіліації успішно використовують політичні лідери. Також ідентичності й роздуми, до яких схиляється індивід, мають різну вагу для індивіда у різні періоди його життя та в різних ситуаціях. Таке розуміння дає можливість використовувати ідентифікації, у тому числі генераційні, як інструмент для досягнення індивідуальних і колективних цілей, зокрема інтересів конкретних еліт, які потребують мобілізації великої кількості прихильників у боротьбі за владу.

Польський дослідник Є. Вятр пропонує два основних мотиви, які спонукають людину домагатися влади або брати участь у владних відносинах: егоцентричні та соціоцентричні (суспільні) мотиви. До егоцентричних мотивів належать ті, які «концентруються на власній особистості того, хто діє, можливо, на особах, найбільш близьких до даного індивіда (наприклад, на сім'ї)» на протизагу соціоцентричним мотивам, які «концентруються для блага конкретної більш широкій групи людей: нації, класу, людства, мешканців даного міста чи області»⁹.

Р. Інглхарт вважає, що за умови задоволення основних матеріальних потреб особистості на передній план висуюються потреби у любові, повазі та самоактуалізації у політиці як «постматеріалістичні» потреби¹⁰. На думку американського дослідника, потреба в особистому контролі над подіями, які відбуваються, а також потреба у повазі та самоактуалізації є провідними силами, які спонукають особистість до політичної участі.

Польський психолог Я. Рейковски розглядає колективістські та індивідуалістичні тенденції як основні ціннісні орієнтації особистості у суспільно-політичній сфері. Мотиваційною основою колективістичного ціннісного вибору особистості, на думку дослідника, є «переважання над власним інтересом бажання захистити групу та її членів»¹¹. Автор також вважає, що індивідуалістична та колективістська орієнтації можуть співіснувати у свідомості одного індивіда, а фактори, які активізують певний аспект ідентифікації (особистий чи соціальний), одночасно впливають і на актуалізацію відповідної орієнтації. Людина одночасно прагне реалізувати і свої колективістські прагнення, а водночас як істота незалежна вона прагне до автономізації. Такі суперечливі прагнення, на думку Г.Г. Дилігенського, є «базовими» у мотивації індивіда і стають підґрунтям єднання особистостей, вже на ранніх етапах політичної соціалізації утворюючи мотиваційну стратегію¹².

Українські дослідники так класифікують мотиви політичної участі (відповідно, ціннісні, зацікавлені і примусові), які відповідають основним суб'єктивним видам політичної влади. 1. «Легітимна влада» – заснована переважно на ціннісній мотивації громадян: внутрішнє переконання у її доцільності, відчуття обов'язку, віра у ефективність і справедливість політичних рішень тощо. 2. «Винагороджувана влада» заснована на зацікавлених (інструментальних) мотивах: підпорядкування їй громадян відбувається в обмін на блага, переваги, привілеї з її боку. 3. «Примусова влада» заснована на таких мотивах, як обережність, поступливість громадян, боягузтво під тиском заборон, насильства¹³.

Загалом для українських дослідників характерне політико-психологічне розуміння політичної участі як форми залучення до політики, за якого інституційні аспекти виступають здебільшого у вигляді її контексту. Так, І. Алексєнко характеризує політичну участь як рівень залучення громадян до політики, який реалізується у вербально-емоційній та інструментальній формах¹⁴.

Отже, політична участь – це форма залучення громадян до політичного життя суспільства. Політичну участь можна розглядати у межах таких категорій теорій мотивації: змістовних (теорія потреб Туган-Барановського, ієрархія потреб Абрахама Маслоу, теорія потреб Девіда МакКлеланда, двофакторна теорія Фредеріка Герцберга), процесійних (теорія сподівань Врума, теорія справедливості, комплексна процесійна модель мотивації Портера і Лоулера), диспозиційних (Л. Росс, Р. Нісбет), раціонального вибору (К. Оффе, А. Даунс), когнітивних (Г. Пушкарьова). Форми політичної участі можна поділити на інструментальні та ціннісно-орієнтовані.

У демократичному суспільстві встановлюється відносна рівновага між ціннісно-орієнтованими та інструментальними політичними мотивами. Ці групи мотивів тісно пов'язані між собою. Від політичної влади залежить механізм їх формування у громадян. Взагалі основна функція мотивації полягає у тому, що влада формує мотиви політичної діяльності, підпорядковує їм як загальнозначущі, так і інші мотиви відповідно до політичних інтересів суб'єктів владарюван-

ня, їхніх політико-організаційних структур. Ні ціннісні, ні інструменталістські мотиви політичної участі не можуть і не повинні існувати окремо, оскільки їх активне поєднання сприяє залученню громадян до політичного життя.

1. Гончаров Д.В., Гонтарёва И.Б. Введение в политическую науку. – М., 1996. – С. 205. 2. Дилленский Г.Г. Социально-политическая психология: Уч. пособ. – М., 1994. – 304 с. 3. Nagel J. N. Participation. – N. Y., 1976. – P. 1–3. 4. Verba S., Nie N. Participation in America Political Democracy Social Equality. – N. Y., 1972. – 346 p. 5. Дилленский Г.Г. Цит. работа. – С. 71. 6. Политическая психология: Уч. пособие / Под ред. А. А. Деркача, В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева. – М., 2001. – С. 150. 7. Шестопал Е.Б. Личность и политика: Краткий очерк современных западных концепций политической социализации. – М., 1988. – С. 81. 8. Политическая психология: Уч. пособие. – С. 200. 9. Вятр Е. Социология политических отношений / Под. ред. Ф. М. Бурлацкого. – М., 1979. – С. 283. 10. Inglehart R. Postmaterialism in an environment of insecurity // American Political Science Review. – 1981. – Vol. 75. – P. 880–900. 11. Рейковски Я. Движение от коллективизма // Психологический журнал. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 25. 12. Дилленский Г.Г. Цит. праця. – С. 64. 13. Душин И., Сысун А., Ложкин Б. Выборы: технологии избирательных кампаний. – Х., 1997. – С. 56–57. 14. Алексеевко И. Політична участь: здобутки, проблеми, перспективи // Вісник УАДУ. – 2004. – № 4. – С. 268.

I. А. ГОРБАТЕНКО

СИСТЕМНИЙ РОЗВИТОК ЗНАТЬ ПРО ПОЛІТИКУ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

В статье рассматриваются проблемы и перспективы развития системы политической науки и политического образования. Анализируется роль политологии как фактора влияния на гражданское сознание, формирования ценностей свободы, права на сознательной выбор жизненных приоритетов личности, сохранения и укрепления национальной государственности. Отстаивается необходимость развития в Украине таких важных сегментов политической науки и образования как теория и философия политики, сравнительная и прикладная политология, гражданское образование.

The article examines the problems and perspectives on development of political science system and political education. It analyzes the role of political science as a factor influencing a civic consciousness, the formation value of freedom, the right on deliberate choice of individual vital priorities, maintain and consolidation of nation statehood. The necessity of the development in Ukraine such important segments of political science and political education as theory and philosophy of political science, comparative and applied politics, civic education is upheld.

В сучасних умовах еволюційної трансформації українського суспільства від авторитаризму до демократії вирішального значення набуває розвиток політичної

© ГОРБАТЕНКО Ірина Анатоліївна – кандидат політичних наук, доцент Українсько-Арабського інституту міжнародних відносин імені Аверроеса Міжрегіональної Академії управління персоналом